

מעלית אוטומטית בשבת*

ראשי פרקים

- א. הצגת הבעיה ודברי רקע
 1. מעלית שבת מהי?
 2. עליה במעלית שבת
 3. בעיית הירידה במעלית
 4. פסק הגר"י נויבירט ב"שמירת שבת כהלכתה"
 5. נקודות לדיון ההלכתי
 - ב. האם כובד האדם נחשב מעשה?
 1. "חמשה שישבו על ספסלי" - שיטת רש"י
 2. שיטת הטור, הרמב"ם והשו"ע
 3. השואה למעלית
 - ג. אדם הנזרק ע"י כח אחר
 1. אדם שזרקוהו והרג בכבודו
 2. דעת הר"ן
 3. שיטת הרמב"ם
 4. חלוק עקרוני בין פעולת כובד עצמית לבין ניצול הכובד ע"י אחר
 5. השואה למעלית
 - ד. "מסייע אין בו ממש"
 1. "יכול" נקרא אפי' בהתאמצות יתר
 2. שיתוף פעולה בין אדם וכח טבעי
 - ה. מסייע באיסורי שבת
 - ו. מסקנות
- נספח : מיפרט הלכטכני למעלית שבת של מכון "צומת"

עיקרי הדברים נתלבנו בשנת תשל"ב, בהיותי חבר המכון הטכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים, בראשות מו"ר פרופ' זאב לב

א. הצגת הבעיה ודברי רקע

1. מעלית שבת מהי?

מעלית אוטומטית היא מעלית הפועלת מאליה בשבת, בשעות קבועות עפ"י שעון ולפי תוכנית הערוכה מראש, ללא קשר עם המצאות אנשים בתוכה.

המעלית נעצרת בכל תחנה (או לסירוגין) ולחצני הקריאה מבוטלים כליל. כמו כן ברור מאליו שבעת החניה, כאשר האנשים נכנסים ויוצאים, מבוטלים כליל כמו כל מעגלי הדלתות כגון עין פוטואלקטריט או נעילה חשמלית ומגעים שונים המושפעים (בחול) מפתיחת הדלתות וסגירתן, במעליות מודרניות מצויים "מגעי שקילה" בתחתית התא, לעומס חסר, עומס מלא ועומס יתר. תפקידם למסור מידע לפיקוד בקשר לזרם

ההתחלתי הנדרש וכן כדי לדלג על קריאות בדרך (עומס מלא) או להתרות על עודף משקל (עומס יתר). כל אלו חייבים להיות מבוטלים בשבת (וניתן לבצע זאת ללא בעיות טכנולוגיות או בטיחותיות) משום שהנכנסים לתא מפעילים את "מגע השקילה" במישרין, ואכן ניתן לבטלם ללא קושי.

ראה להלן בנספח מפרט הלכטני לדוגמא למעלית שבת של מכון "צמת" - צוותי מדע ותורה באלון שבות, גוש עציון.

2. עליה במעלית שבת

דומה כי העליה במעלית אוטומטית בשבת הותרה בשופי. אמנם המנוע יזדקק לעצמת זרם חזקה יותר להעלות מעלית עם אנשים מאשר מעלית ריקה, וכל אדם הנכנס לתא ע"מ לעלות גורם להגדלת הזרם שידרש לכך, מ"מ כבר נמנו וגמרו שלית לן בה וכדלהלן.

מצד הגדלת הזרם עצמו - מה בכך, שכן אין כאן הבערה ואין בכלל שום אלמנט חשמלי המתלבן ואין תוספת הבער ע"י הגברת הזרם. (ראה בשמירת שבת כהלכתה מהדו"ב פרק ל"ד כ"ח בעיני ויסות מכשיר שמיעה לכבדי שמיעה ובמקומות שצוינו שם בהערה ק"ו).

מצד איסורי בונה או מכה בפטיש שנאמרו בשבת הרי אינם אמורים כשרק מוסיף על הזרם והמעגל כבר בנוי ומושלם בלעדיו. גם מצד מה שהרבו האחרונים לדון בחשמל מצד "מוליד זרם" (עפ"י חידושו של בעל ה"בית יצחק" ביור"ד ח"ב במפתחות סי' ל"א) אין הדברים אמורים בהוספה עפ"י הגמ' בביצה כ"ג ע"א לענין הולדת ריח "התם ריחא מיהא איתא ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא, הכא אולודי הוא דקא מוליד ריח". וראה בענין זה באריכות במאמרו של פרופ' זאב לב ב"תחומין" ב', ע"מ 35 ואילך.

כמו כן תוספת או הפחתת ניצוצות חשמליים במנוע (מסוג מסויים) כתוצאה משינויים בזרם אף אלו "אינם מדאיגים" מבחינה הלכתית, וכבר דנו בשאלת הניצוץ החשמלי בשבת ומקובלת הדיעה "דניצוצות אין בהם ממש" (ראה למשל, ב"קובץ מאמרים בעניני חשמל בשבת" לגרש"ז אוירבך שליט"א, ע"מ 25 ואילך). גם החזון איש (או"ח נ' ט') בדונו באיסורו חשמל בשבת כתב "מיהו אם אין נעשה גחלת אף שנצנצי אור ניתזון מן החוט זה אחר זה בתמידות אין זה מבעיר אלא יש בו משום שבות שאין מוציאין האור מן האבנים". אכן, הגרש"ז א במאמרו הנ"ל סובר דאם אינו מתכוון הו"ל פסי"ר בדרבנן, ונוסף על כך נחשב מקלקל ולכאחר יד ויש להתיר לכתחילה. היו שטענו כי בעליה במעלית אוטומטית בשבת האדם גורם להגברת הזרם ובעקיפין משפיע על הגברת הייצור בתחנת הכח ע"י שריפת חומר דלק ויש כאן ספק הבערה. הנה מצד המציאות השפעת מעלית אחת היא פחות מטיפה בים ואין השפעתה ניכרת כלל בחברת החשמל. השינוי הוא אפסי ופחות מקלוש ודומה כי אדם הנכנס לבית חברו משפיע בחום גופו על המקרר שבבית יותר מהשפעת המעלית על חברת החשמל.

יתר על כן, הגר"י נויבירט הביא בשמירת שבת כהלכתה (מהדו"ב פרק כ"ג הערה קל"ז) בשם הגרשז"א "דאין לחוש שמא בכניסתו לתוך המעלית הוא גורם להבעיר יותר דלק בתחנת הכוח מכיוון שאינו אלא גרמא. וגם יש לסמוך ע"ז שלרוב אין כניסתו של איש אחר גורמת לצריכת דלק גדולה יותר, וגם יתכן שבשעה שהוא נכנס למעלית יוצא איש אחר ממעלית אחרת או שבאותה השעה כבתה נורה במקום אחר וכד' ונמצא שלא הוסיף כלום בכניסתו..."

3. בעית הירידה במעלית

בשנים האחרונות עוררו אנשי המכון הטכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים שאלה סביב ירידה במעלית בשבת. לאחרונה (תשמ"ד) הופיע ספרו של הרב ל"י הלפרין שליט"א, ראש מחלקת ההלכה במכון הנ"ל "מעליות בשבת" ובו נפרשה יריעת החששות בנידון וכדלהלן :

בעת הירידה האדם במשקלו מסייע למעלית ותורם להקטנת הזרם במנוע. הטענה היא שהאדם שותף בהורדת המעלית. אומנם גם בלעדיו המעלית היתה יורדת באותו מועד ובאותה מהירות (הבדל המהירות הוא אפסי כשמדובר בתאוצה המתפתחת בקטע שבין קומה לקומה בלבד, ולכל היותר שתי קומות, לאורך 5-2.5 מטר) אך עתה, כשנכנס למעלית כאילו סילק חלק מן הכח הדוחף ובא במקומו. לטענתם משול הדבר לעגלה הנדחפת ע"י 4 סוסים ובא אדם ורתם עצמו לעגלה, בנוסף להם, ועי"כ הקיל עליהם.

הבעיה נעוצה בכך שהמעלית בתנועתה יוצרת פעולות חשמליות שונות בהגיעה לקומות, כגון האטה, עצירה, שינוי מספר במראה קומות וכד'. פעולות אלו נעשות ע"י מתגים הנפתחים ונסגרים בעת הילוכה של המעלית. מתגים אלו מצויים בפיר או בגלגל הזיזים, המצוי בחדר המכונות, המסתובב בהתאם למיקום המעלית בפיר. והנה אם נאמר - לטענתם - שהאדם גם הוא שותף להולכת המעלית שמא יש ליחס אליו את התוצאה הנגרמת בדרך הילוכה.

זאת ועוד: במעליות גדולות וכבדות במיוחד, בתפוסה מלאה, יתכן מצב שבו המעלית יכולה בעצם להדרדר ולרדת למטה בכח משקל התא והנוסעים. במצב כזה הזרם חשמלי נותן רק את הדחיפה הראשונה ולאחר מכן המנוע משמש כבלימה. ירידת המעלית במצב חפשי כזה מסובבת את המנוע והוא נהפך עי"כ לגנרטור, דהיינו שנוצרת בו אנרגיה חשמלית המוחזרת לרשת החשמל (כפי שדינמו - למשל בפנס אופניים - יוצר אנרגיה חשמלית ע"י סיבובו בידים).

טוענים אפוא שהאדם הנכנס למעלית כזו שותף ליצירת אנרגיה וזו מוזרמת לקו החשמל הכללי. ניתן לחשוב, לדעתם, שמנורה כלשהי הדולקת בקרבת מקום נזונית לא מתחנת הכח של חברת החשמל אלא מ"הגנרטור הפרטי" של מנוע המעלית המשמש כבלם בעומס מלא. (יש לציין שתופעה זו של החזרת אנרגיה לרשת אינה קיימת כנראה

במעליות ביתיות הקטנות יחסית, והנצילות שלהם איננה כה גבוהה, כך שתמיד יש צורך בזרם חשמלי גם להורדה, להתגבר על חיכוך הכבלים וכיו"ב)

ובכן, השאלה ההלכתית היא מה מידת אחריותו של האדם לתופעה זו שהרי פעילותו איננה ע"י מעשה בידים אלא בעצם היותו בעל משקל. נוסף על כך - האדם איננו מתכוון לפעולות החשמליות, ובעיקר - הן יתרחשו בין כך, בין אם יסע ובין אם לאו. ובאשר להחזרת האנרגיה - הרי אין כל צורך בכך והרי זה, לכאורה, כ"טיפה המוזרמת לים הגדול". עוד יש לדון שהשפעות אלו נובעות מהמצאות קבוצת אנשים - ומה מידת תרומתו של הפרט, היחיד, מנקודת מבט הלכתית?

4. פסק הגר"י נויבירט ב"שמירת שבת כהלכתה"

להלן נייחד את הדיבור בסוגיות אלו. נצטט כאן את הגר"י נויבירט שליט"א בשמירת שבת כהלכתה, מהדו"ב, פרק כ"ג סעיף מ"ט: "גם במעלית אוטומטית יש מחמירים להשתמש בה רק בעליה ולא בירידה ויש מגדולי הפוסקים שלא חוששים מלהשתמש במעלית כזו גם בירידה".

ובהערה ק"מ בשם הגרש"ז אוירבך: "דנראה כיוון שרק מלאכת מחשבת אסרה התורה, לכן הואיל וע"י היורדים לא נעשה שום חידוש או שינוי בקצב הירידה של המעלית, להקדים או לאחר, שהרי גם בלעדיהם נעשה הכל בדיוק כמו עכשיו ה"ז חשוב כלא אהנו מעשיו של האדם וכאילו לא נעשה על ידו שום דבר. וקצת ראיה לכך ממ"ש הרע"א ריש סי' שיח בשם הריטב"א לענין הופך בגחלים, ואפשר שחייב מפני שמתבשל במוקדם, ולא הזכיר כלל לחוש שע"י ההיפוך משכחת שהתבשל מתבשל כעת מגחלת של אדם, ולא מהאש שהיתה קודם ... עוד דוגמאות לנידון דידן:

א. בס' מנחת פתים להגר"מ אריך ז"ל ובתה"ל"ד ס"י שלו' כתבו שמותר לגרור עציץ נקוב ממקום למקום ולא חששו כלל לזה ודמעיקרא היה יונק מאליו ואילו היניקה החדשה היא רק מחמת האדם ...

ב. מבואר ברמב"ן ובריטב"א גיטין יט, א, דכתב ע"ג כתב, וכן סיקרא ע"ג דיו, היה צריך להיות חייב בשבת מפני שכתב הקודם חשיב כנמחק ונקרא רק מחמת הכתב החדש, וטעמא דפטור הוא רק "משום דגבי שבת מלאכת מחשבת בעינן ולא אהנו מעשיו שכבר נכתב".

ג. בשו"ת הר צבי או"ח סי' קלה כתב לענין הוספת מים לאילן הנמצא בתוך שלולית מים, דאף שיש בילה בלח והאילן שותה תיכף גם מהמים הנוספים, מ"מ אינו חשיב כמשקה בשבת, כיון דבלא"ה שותה האילן כל צורכו.

ד. במוסיף שמן בנר כתב הרא"ש בפ"ב דביצה, דטעמא דחייב הוא רק מפני שמאריך זמן ההבערה, אע"ג דיש בילה בלח והפתילה שואבת תיכף גם מהשמן הנוסף.

ה. מותר לטלטל נר הדולק בכה"ג דלא הוה בסיס ונזהר לא להרחיק או לקרב את השמן לשלהבת, ואע"ג שע"י הטלטול או ע"י דפיקה חזקה בדלת ודאי משתנה מצב השמן, ונמצא שמחמת האדם דולק עכשיו שמן שלא היה דולק כלל מקודם, וע"כ דכיון שלא נעשה שום שינוי בשלהבת אינו חשיב כלל כמבעיר. הן אמנם בני"ד אם נחשוש שכובד האדם חשיב כעושה, הרי הכל מתחיל ונגמר ע"י האדם, אך אעפ"כ נראה כיון שהאדם היורד נח ואינו עושה כלום והוא רק נכנס למעלית שבלא"ה היתה יורדת, וכל מה שנעשה כעת ע"י כובד האנשים היה נעשה הכל בדיוק כמו עכשיו גם אם לא היו נמצאים בה, לכן מסתבר דבכניסת האנשים חשיב כהכנסת משא כבד לתוך המעלית ולא עבר כלל אדאורייתא. ואף לשיטת התוספות בכמה מקומות לענין אדם הנזרק על תינוק להורגו דחשיב האדם כרוצח, מ"מ אם המעלית בלא"ה יורדת על תינוק וממעכתו, מסתבר שאם נכרי מכריח לישראל להיכנס לתוך המעלית, דאף שזה בקום ועשה, אפ"ה אינו חייב למסור עצמו למיתה כיון דלא אהנו מעשיו שהרי התינוק יימנע בלא"ה על ידי המעלית בדיוק באותו רגע, וה"נ מה שהמעלית מדלקת בירידתה נורות מסתבר דחשיב כאילו רק המעלית עושה את זה ולא האנשים שבתוכה, כיון שבלא"ה היתה יורדת ומדלקת. וגם נראה כיון דכתיב לא תעשה כל מלאכה, מסתבר דמה שנעשה גם כשהוא ישן או מת אינו קרוי כלל בשם עושה, וכיון שאם רק הכניס משא הרי זה חשיב גרמא הואיל והירידה מתחלת רק אחר כך, הוא הדין נמי כשהוא עצמו נכנס. וממילא נראה דבכהאי גוונא דנידון דין שבלאו הכי היה נעשה ולא גרם שום חידוש, מסתבר דשפיר שרי גם שלא במקום הפסד וגם הואיל והירידה היא רק אח"כ ע"י החשמל לאחר שהאדם כבר נמצא בתוכה, שפיר מסתבר כדאמרן, דחשיב רק כגורם להקל במעט את המשא וקיל טפי ממסייע ... ומה שכובדם מסובב את המנוע ונוצר חשמל בסליל, ואילו בלעדיהם היה מסתובב המנוע רק ע"י החשמל הבא מהרשת לתוך הסליל, נלענ"ד דאין איסור תורה בשינוי זה, וכיון דהחשש שזה יהיה מצומצם בדיוק הוא רחוק מאד, וגם אמרנו דמסתבר שזה רק גרמא, לכן נראה דאין למחות במי שנוהג להקל גם בירידה ... "עכ"ל ודפח"ח.

5. נקודות לדין ההלכתי

לענ"ד יש לדון בשלש נקודות עיקריות:

- (א) האם תוצאה שהאדם פועל בכבדו ובמשקלו (ולא במעשה אקטיבי) קרויה מעשיו וכחו ממש? האם דיני שבת שונים בכה"ג משאר דיני תורה, כגון לנזיקין?
- (ב) אפי' את"ל שכבדו ככחו, האם הדברים אמורים רק כשמפעיל כבדו בעצמו או אפי' כשמישהו אחר משתמש בכבדו? שמא בכה"ג הפעולה והמעשה מתיחסים למפעיל האחר ולא ל"בעל הכובד"?
- (ג) אפי' את"ל שבנד"ד נחשב היורד במעלית לפועל בכחו, יש לדון בו מצד "מסייע אין בו ממש".

זזה החלי בעז"ה:

ב. האם כובד האדם נחשב מעשה?

יש לדון בהל' שבת, האם תוצאה שהאדם גרם לה ע"י משקלו וכבדו האם קרויה מעשיו וכחו להתחייב? דוגמה לדבר, אדם שעמד ע"ג קורה כבדה מבעוד יום וממשיך בעמידתו בשבת וע"כ דורך ענבים וסוחטן, היתחייב משום דש על "פעולה" זו של "המצאותו" שם ו"היותו בעל משקל וכובד"?

1. "חמשה שישבו על ספסל" - שיטת רש"י

יש לברר ענין זה של כח הכובד אי חשיב מעשה מסוגיא דב"ק י' ע"ב. דתניא התם: "ה' שישבו על ספסל ולא שברוהו ובא אחר וישב עליו ושברו - האחרון חייב". ושם בגמ': "אילימא דבלאו איהו לא איתבר, פשיטא? אלא דבלאו איהו נמי איתבר - מאי קעביד?... לא צריכא דבלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי והשתא איתבר בחדא שעה, דאמרי ליה: אי לאו את הוי יתבינן טפי פורתא וקיימין. ולימא להו: אי לאו אתון בידי לא הוי מיתבר? לא צריכא לבתר דסמך בהו תבר... וקי"ל כוחו כגופו דמי".

בביאור סוגיא זו יש כמה שיטות. ראה בבאור הגר"א דפירש את שיטת רש"י שקושית הגמ' "אי לאו אתון בידי לא הוי מיתבר" קאי גם ארישא, אפי' היכא שבלאו איהו לא הוי מיתבר כלל, ובכ"ז כולם חייבין. ופירש"י הטעם: "היה לכם לעמוד, ומדלא עמדתם אתם כמוני שברתם".

לכאורה לשיטה זו יש להוכיח שכובד האדם קרוי מעשה ידיה, שהרי הם כשישבו לא מידי עבדו, ואין לחייבם על עצם ישיבתם, שהרי "בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל". וכל מה שחייבים גם הם היינו על המשך ישיבתם שם כשנוסף עליהם האחר. והרי בכה"ג **לא עשו מעשה חדש אלא המשיכו לשבת**, וכהאי דעומד על קורה מע"ש וממשיך לדורך בכבדו בשבת. משמע דהכובד מחייבם בכה"ג.

אולם א"א לומר כן וכפי שיבאר. דהנה ע"ש בבאור הגר"א על הגליון וביתר ביאור בהערותיו לחו"מ סי' שפא' דהסביר מנ"ל לרש"י שקושית הגמרא "ולימא להו אי לאו אתון בידי לא הוי מיתבר" וכלם חייבים ביחד, מנ"ל דקאי גם ארישא ש"בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל"? הלא בפשטות משמע בסוגיא שבכה"ג הקשו שם דפשיטא **שרק הוא חייב** ולא הם עי"ש. ולכאורה משמע ש"אי לאו אתון בידי וכו'" קאי רק היכא ש"בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי", ואז יש ליחס את השבירה שלהם לעצם מעשה ישיבתם, אמאי, איפוא, נדחק רש"י לפרש דלא כפשטא דסוגיא?

וביאר הגר"א שלמד כן מת' הגמ' "דבהדי דסמך בהו תבר" והכוונה **שהוא לחץ עליהם ודחקם לשבור** (והוא עצמו לא ישב כלל, עי"ש). ומדוע לא תירצו בגמ' שאמנם הוא לא הפעיל את כחו כלל **אלא רק מנע בעדם מלקום ועכבם** עד שנשבר בתרתי שעי? ע"כ מכאן ראייה שקושית "אי לאו אתון בידי" דכלם חייבין קאי גם היכא ש"בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל", ולכן הוכרחו לתרץ דסמך בכחו עליהם ואיתבר ע"י דחיקתו ולחצו.

הרי שלפי הגר"א אי בלאו איהו הוה מיתבר בתרי שעי, והוא מנעם מלעמוד - מבלי להפעיל כח - רק האחרון חייב. ולכאורה צ"ע הרי לא עשה כל מעשה ושבירת הספסל ביחס אליו היא רק גרמא בעלמא, **שמנע הצלה** וגרם שממילא הם ישברו?

ולכל היותר צ"ל דדמיא קצת לדינא דמצמצם, כהא דשינוי בסנהדרין עו"ב דמצמצם לחיותיה דחבריה בשמשא ומתה שמנע ממנה הצלה והחזיק את המצב הנוכחי עד שתמות, וה"נ "החזיק" את ישיבתם על הספסל. וא"כ באנו למחלוקת רבינא ורב אחא דפליגי התם בדינא דמצמצם בנזיקין, ותיקשי מברייטא זו ומסוגיא זו דב"ק לרב אחא? יתר על כן, בנד"ד בישיבת הספסל, פעולת האדם הנוסף פחותה מגדר מצמצם, שהרי בדינא דסנהדרין צמצם לבהמה בשמש, והנזק בא ממקור אחר, טבעי, - השמש. אך בדינא דספסל הרי יש למי לייחס את הנזק - ליושבים הראשונים ששברו. ואי נימא שכובד חשוב מעשה הרי תחילת מעשיהם בפשיעה - דבלאו איהו מיתבר בתרי שעי, - וסופם באונס, שלא הניחם לעמוד, ודומה שבכה"ג אין לחייב את האחרון בלבד מצד מצמצם.

וגדולה מזו שינוי בב"ק נו ע"ב לענין מעמיד בהמת חברו ע"ג קמת חברו דדוקא כשעשה מעשה בידיו כגון שהכניסה במקל. וראה ברמב"ם נזקי ממון פרק ד הל' ג דנחלקו הרמב"ם והראב"ד אי קם ליה באפה קרוי ג"כ מעשה לחייבו. ואין זה ענין למצמצם שכן יש לייחס את הנזק לבהמה שאכלה.

ועכצ"ל דהסוגיא בב"ק לענין ה' שישבו על ספסל אזדא כמאן דדאין דינא דגרמי, ומצד זה יש לחייב את המונע בעדם מלקום, ואין זה מגדרי כחו ו"מעשה" ידיה אלא דין מיוחד בנזיקין דמחייבין בגרמי (או אפי' בגרמא).

א"כ אזדא לראיה הנ"ל שכובד הוי מעשה, דרצינו להוכיח מקושית הגמ' "אי לא אתון בדידי לא הוי מיתבר" ולפיכך כלם חייבין אף "אי בלאו איהו לא איתבר כלל", ולמש"כ פשיטא שאין חיובם משום דכבדם חשיב מעשה וכל רגע שהם יושבים כאילו פועלים מעשה שבירה, אלא חיובם מדיני דגרמי או גרמא, שיכלו לקום ולהציל הספסל, **ומנעו הצלתו** ע"י המשך ישיבתם.

והנה הדברים מפורשים ברש"י שם ב"ק י' ע"ב שפירש סיבת חיובם "אי בלאו איהו לא הוי מיתבר", לא משום שהשתא הם עושים מעשה בכבדם, אלא כל חיובם מצד הטענה ש"היה להם לעמוד", וזו פשיעה שיש לחייב עליה בנזיקין בלבד. וז"ל: "וליאמא להו אי לא אתון בדידי לא הוי מיתבר - היה לכם לעמוד, ומדלא עמדתם אתם כמוני שברתם". הוי אומר: אין טענתו שהם כמוהו שברו בעצם ישיבתם, שכן י"ל שכובד אינו מעשה, והרי אין לחייבם על מעשה הישיבה הראשון דמיירי גם בגוונא שבלאו איהו לא הוי מיתבר כלל. ומשמע שאין כל מעשה בפועל מצדם המחייבם אלא רק טענה בנזיקין שהיה להם לעמוד. והרי זה דומה לדינא דנתקל פושע דמיקרי אדם המזיק משום דהיה לו לעמוד או דהיה לו להזהיר. ובכה"ג הרי הנזק נגרם ע"י ההתקלות בו, ולא ע"י כבדו

ומשקלו. ומאי מעשה יש ליחס לו הכא? וכי עצם היותו בעל גוף ובעל חומר קרוי מעשה ידיה? ע"כ דדינא דנזיקין שאני לענין זה.

וראה מש"כ הגאון רש"ז אוירבך שליט"א בספרו מאורי אש פ"ג עמ' סד שדן האם יש לדמות את דינא דשבת לנזיקין, כגון אדם העומד עם אש בידו ולא זז ובא אחר ובשל כנגדה, האם יש לחייב את העומד עם האש משום שהיה לו לילך משם? וכן אם אדם שוכב ברה"ר ומישהו נתקל בו ונעשית בו חבורה, האם המונח יתחייב כמעשה שבת ידיה? ומסיק שם דלא דמיא כלל שבת לנזיקין, ובנזיקין בלבד חייב, ומצד חיובי שמירה אתינן עלה.

אם נסכם את שיטת רש"י לפי ביאור הגר"א נמצא שאם כלם ישבו בחפשויות ובלאו איהו לא הוי מיתבר כלל, והוא נוסף עליהם (ולא מנעם מלעמוד) ועי"כ נשבר - כלם חייבין. אך לא מצד שכבדם חשוב מעשה בפועל אלא "דהיה להם לעמוד", ובדינא דגרמי או גרמא. ובדיוק מאותה סיבה "אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי" והאחרון לא ישב כלל רק מנע בעדם מלקום - הוא לבדו חייב, דהיה לו להניחם לקום, וה"ל גרמי או גרמא, ובנזיקין בלבד חייב, דאלת"ה - ולא נבוא מצד גרמא - במקרה השני (שמנעם מלקום) מאי קעביד? ועוד, דאי תימא שכובד חשוב מעשה א"כ במקרה זה הם "בעלי המעשה" ולפחות כלם יתחייבו בשוה.

2. שיטת הטור, הרמב"ם והשו"ע

והנה הגר"א בחו"מ שפא שם כתב שזו שיטת רש"י בלבד, אך שיטת הטור שקושית הגמ' "וליימא להו אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר כלל" וכלם חייבין, קאי רק אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי. אבל אי בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל - האחרון לבדו חייב, למרות שהיו יכולים לקום ולהניח לספסל מלהשבר.

וצ"ע, אמאי, סו"ס הם שברו בכבדם ובמשקלם? ע"כ זו ראייה ברורה דשיטה זו - הטור - ס"ל להדיא דאין הכובד מעשה, ואין לחייבם כלל על עצם המשך ישיבתם, אלא רק על מה שישבו בתחילה כשעי"כ ישבר הספסל בתרתי שעי, ואין לחייבם אפי' על מאי דהוי להו לעמוד ולא עמדו.

וגדולה מזו כתב שם הגר"א בשיטת הרמב"ם והשו"ע דלדידם אפי' אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי בכ"ז האחרון לבדו חייב אפי' אם לא נסמך עליהם כלל ויכלו לקום וללכת. ועי"ש שגירסתם בסוגין שונה, והגר"א סיים שם דשיטה זו "היא המחזורת". ושוב הדברים תמוהין ביותר, מדוע יפטרו הם, הרי הם ממשיכים ומכבידים על הספסל וכחם שותף בשבירה, והלא גם בעת ישיבתם פשעו קצת בכך שבלאו איהו ג"כ הוי מיתבר בתרי שעי? ע"כ צ"ל דפטורים משום שכובד אינו מעשה ומכיון שבעת ישיבתם לא נשבר ויכלו לקום אין מעשה הישיבה מעשה המחייב בנזיקין, ומה שהמשיכו לשבת ונשבר ע"י אדם נוסף, ובכובד כלם ביחד - איהו לאו מידי עבדו. (אך אה"נ אם לא היה נוסף אדם והם היו ממשיכים לשבת שעתיים והספסל היה נשבר - יתחייבו, כנלענ"ד

ופשוט הוא. והטעם דאז החיוב על מעשה הישיבה הראשון, ודוק). וס"ל לרמב"ם ולשו"ע שבכה"ג אין לחייב בתורת גרמא ע"ז דה"ל לקום ולא קמו.

ומ"מ לפי דרכנו שמענו בבירור שכובדם אינו מעשה המחייב.

וראה בחזו"א ב"ק סי' ג' סק"א שהעיר על דברי הגר"א ועי"ש שהציע פירוש חדש בסוגיא דהכל תליא אי נשבר מיד כשישב האחרון או דהיתה להם שהות לקום. מ"מ גם לדברי החזו"א אי בלאו איהו לא הוי מיתבר וישב החמישי ומיד נשבר - הוא לבדו חייב. ואם איתא דכבדם קרוי מעשה דידם הרי כלם שברו כאחד ויתחייבו אף הם. ואמנם בכה"ג קרויים אנוסים שמיד נשבר (אם כי יש לדון בדבר מצד ישיבתם הראשונה ומצד האפשרות הסבירה שיתוסף אדם) מ"מ הוי כשנים ששברו ביחד וזה אנוס וזה פושע, ואמאי חייב האחרון לבדו על הכל?

מכל הלין נשמע ברור שבדינא דה' שישבו על ספסל בגוונא דכלם חייבין אין זה מצד כבדם ה"עכשיו" אלא משום שהיה להם לקום או דלא היה להם לשבת לכתחילה. וכאמור, לשיטות הטור והרמב"ם בכה"ג באמת פטורים, וראה ברורה שאין כבדם הנמשך נחשב למעשה עכשיו.

3. השואה למעלית

אם נשוה את הדבר לנדוננו, למעלית, נראה לי ברור דהאדם הנכנס לתא דומה ליושב על ספסל דבלאו כח המנוע "לא הוי מיתבר כלל" ולא היה קורה כלום. כשבא אח"כ הכח החשמלי ודוחף ועי"כ נגרמות פעולות חשמליות, ה"ז דומה לאותו אדם הנוסף ליושבי הספסל. כאמור אין לחייב כלל את הראשונים שהשתתפו בשבירה כאילו עשו מעשה בפועל, בכבדם, ולאותן שיטות (רש"י) שבכה"ג כולן חייבין היינו רק בנזיקין "דהיה להם לעמוד". ובשבת פשיטא שאין לחייבו בכה"ג וכמ"ש לעיל בשם המאורי אש שאם אדם מחזיק באש שקדם למבשל הריהו פטור ולא עביד מעשה כלל ואין לחייבו משום שהיה לו לילך. וכן אי שכב ברה"ר ומישהו נתקל בו בשבת ונתהוותה בו חבורה, פשיטא דאין השוכב חייב כלל בדיני שבת משום שהיה לו לעמוד או להזהיר.

מה גם שבמעלית אין לו אפשרות כלל לצאת תוך כדי ירידה, ולא שייך כלל לדמות לענינא דהתם "דהיה לו לעמוד". ואשר לעצם כניסתו למעלית בעמידתה, וידע שאח"כ כשיבוא כח החשמל ויסייע למנוע בהורדה נ"ל פשוט שאין לחייבו מידי בדינא דשבת, דלאו מידי עביד. האדם כשנכנס למעלית רק יצר "נתון מוקדם" ו"הכנה מוקדמת" בעלמא שלפיה המנוע יתאמץ אח"כ פחות, אבל סמי מכאן כל פעולה דידיה ואין כאן כל כח ומעשה שיש לייחסם אליו, שהרי הוכחנו שכובדו ה"מופעל" בעת הירידה אינו נחשב מעשה בפועל, ועצם הכניסה המוקדמת איננה מעשה איסור שבת.

לענ"ד פשיטא שאין זה אפי' גרמא במלאכת שבת, וכגון שמלא כדי חרס במים שיתבקעו ע"י האש ויכבוה דהו"ל גרמא. ואה"נ יתכן שבדוגמא דלעיל שאם יבוא אדם עם אש בידו למקום שידוע שאח"כ יכפוהו להשאר שם ויבוא מישהו ויבשל באש - שמא

יש לאסור על הראשון לבוא מדיני גרמא באיסורי שבת, שגרם לבישול (שאמנם ייעשה ע"י אחר) ואנן אסרינן גרמא בשבת מדרבנן שלא במקום פסידא. אך בנדון המעלית הרי הפעולה בין כך תיעשה, והמעלית תרד בכל מקרה ויתרחשו כל הפעולות החשמליות. א"כ נ"ל פשוט שאין לדון את הנכנס לתא שגרם לתוצאות שיש בהם איסור שבת, והרי איהו עצמו לאו מידי עביד בעצם הפעולה, להנחתנו שכובד אינו מעשה, וא"כ אין כאן לא מעשה ידיה - בעת הירידה, ולא גרמא מחמתיה - בעת כניסתו. ולית לן בה.

ג. אדם הנזרק ע"י כח אחר

1 אדם שזרקוהו והרג בכבדו

יש לברר הלכה זו - האם כובד האדם מיקרי מעשה ידיה - מכח סוגיא נוספת השנויה בראשונים.

בסנהדרין עב ע"ב הקשו התוס' ד"ה והא אסתר על הגמ' שם שהקשתה על אסתר כיצד נבעלה לגוי דהוי בפרהסיא (ותי' בגמ': "קרקע עולם") ואמאי לא פריך "והא אסתר עריות הוי" ואפי' בצנעא תיהרג ולא תעבור? ותירצו התוס': "דקים ליה דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מחייבא למסור עצמה משום עריות, דהא מרוצח ילפינן, ורוצח גופיה כי מחייב למסור עצמו הנ"מ קודם שיהרוג בידים, אבל היכא דלא עביד מעשה, כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמערך - מסתברא שאין חיוב למסור את עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דילמא דמא ידי סומק טפי, כיון דלא עביד מעשה". וכ"כ ביומא פ"ב ע"א ד"ה מה רוצח.

להדיא כתבו התוס' שאם הורג ע"י כבדו נחשב "דלא עביד מעשה". ולא מסתבר שהתוס' דברו רק כאשר משליכין אותו על התינוק והלה נהרג מחמת כח הדחיפה וההשלכה בלבד, ולא בשל כובד משקלו של הנזרק - דהתוס' לא חילקו בכך, ועוד, לעולם כח הכובד משתתף בפעולת ההריגה, וללא המשקל לא היה נהרג התינוק. לכל היותר יש להחשיבם כשנים שהמיתו ביחד, הזורק והנזרק, דקי"ל דפטור, לענין הכוהו עשרה בנ"א בעשר מקלות, ראה בב"ק י' ע"ב וברמב"ם פ"ד מרוצח הל"ו. וא"כ אפי' אם הנזרק אנוס, מ"מ לכאורה הוא שותף במעשה ההריגה ואמאי הזורק חייב כאילו עשה הכל לבדו?

ואכתי יש לעיין בדבר: דלכאורה אפי' אי נימא שכובד גופו חשיב מעשיו בכ"ז א"צ הנזרק למסור את עצמו למיתה שכן שוא"ת עדיף ומאי חזית דדמא דחבריה סומק טפי וכו'. ואולי זו כונת התוס' שלפיכך שרי שהרי אינו יוזם את ההריגה ואינו הורג מרצונו ומיזמתו אלא עושין בו מעשה הריגה, והוא רק פסיבי, נפעל. א"כ לא תהא ראייה מהכא לנד"ד שכובד האדם אינו מעשיו, ורק לא מחייבנן ליה להתנגד ב"קום ועשה" ולמנוע הריגת אדם ועי"כ יהרגוהו.

אך נלענ"ד דא"א לומר כן. חדא דלשון התוס' משמע להדיא "דלא עביד מעשה", ולא רק מצד דשוא"ת עדיף. ועוד, ההשוואה לעריות ולקרקע עולם שבגמ' שם מורה שבנדון זה

של השלכה על התינוק הנזרק הוא משמש רק כקרקע עולם. הוי אומר: **הפעולה נעשית באמצעותו אך לא על ידו**, ואין ליחס לו כל שמץ של פעולה ושל מעשה ידיה.

2. דעת הר"ן

שוב ראיתי שבר"ן בחי' לסנהדרין שם הביא בשם התוס' את קושיתם ותירוצם ז"ל: "דמהיכא ילפינן לג"ע שיהרג ואל יעבור, מרוצח, ורוצח גופא הוי סברא דאמרינן מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, שהכוונה בו שאינו בדין שינצל עצמו בדמו של חברו. וכן נמי י"ל שאין סברא דימסור עצמו למיתה כדי שיציל את חברו מן המיתה, כגון אם יאמר לו הכותי שיהרגנו אם לא יניח לו להרוג את פלוני או אם יאמר הנח עצמך שנדחה אותך על התינוק כדי שימות בדחיפה זאת או שאהרוג אותך, פשיטא שאין לו למסור עצמו. **ואם הכותי ידחה וימות התינוק בדחיפתו - הכותי הוא ההורג ולא הישראל**".

הנה הר"ן הביא שתי דוגמאות לענין קרקע עולם ברציחה: האחת שהנכרי יהרוג את הישראל אם לא יניח לו להמית את פלוני, והשניה - שמשליכו על התינוק, ובחדא מחתא מחתינהו. משמע שאין הישראל הנזרק עושה מאומה מצדו, כשם שאם מניח לנכרי להרוג ולא מפריעו בודאי שאין לו כל שותפות מעשית לענין הרציחה. הר"ן אף סיים להדיא "הכותי הוא ההורג ולא הישראל", ולא אמר שאמנם הישראל הרג או השתתף בהרג אלא דשרי ששוא"ת עדיף ומאי חזית וכו'. ודוק בלשון הר"ן שדיבר על מניעת הצלה ולא על מעשה הרג "דאין סברא שימסור עצמו למיתה כדי שיציל את חברו מן המיתה".

3. שיטת הרמב"ם

במנ"ח רצו הביא בשם תוספת יוה"כ דהרמב"ם פליג אתוס', מדלא הביא חילוק זה ברציחה לענין נזרק על התינוק, ומשמע דבכל ענין יהרג ואל יעבור. והקשה עליו המנ"ח מדינא דר"ע ובן פטורא בקיתון מים דקי"ל כר"ע שחייך קודמין, ועי"ש שדימה דינא דנזרק על התינוק לנדון הצלה ממיתה. ואם איתא דכובד גופו חשיב מעשה (אמנם בצורת אונס) מה הקשר בין הדברים, ומאי שייטא דינא דהצלה הכא, והרי בדינא דר"ע לא עושה כל מעשה בחברו אלא שרק לא נותן לו את קיתון המים, ומה ראיה מכאן שחייך קודמין גם לענין שהורג תינוק בכבדו ובמעשיו? ע"כ ס"ל שאין כבדו נזקף כלל למעשיו וכל ענינו רק שאינו מצילו.

ובחי' הגר"ח על הרמב"ם יסוד"ה פרק ה' דן בשיטת הרמב"ם והביא דברי התוס' הנ"ל, ועי"ש שכתב בתוך דבריו שהנזרק על התינוק "איהו לא הוי רוצח כלל ולא עבר על שפ"ד, והוא לא הוי רק כאבן ועץ ביד הרוצח שמשליך אותו, דמי שמשליך אותו הוא הרוצח..." ועי"ש שכתב בשיטת הרמב"ם שגם בשוא"ת הדין דיהרג ועל יעבור - כגון בג"ע דקרקע עולם תיהרג ולא תעבור - אך זה דוקא אם יש בו "דין רציחה", ובנזרק על התינוק אין בו כלל שם רציחה מצד הנזרק. ולא מצד אנוס, שהרי בשפ"ד גם אנוס יהרג ואל יעבור, אלא מצד המציאות אינו רוצח כלל ולא עביד במעשה. לענ"ד איכא למישמע

מהסברו זה כמ"ש שלנזרק אין כל שייכות וכל התייחסות למעשה הנעשה בכח כבדו ומשקלו, והרי הוא וכחו וכבדו כגרזן ביד החוצב.

ברם לכאורה מצינו בהסברת דברי התוס' גישה אחרת, דהנה באבן האזל על הרמב"ם שם דן בדברי הגר"ח הללו ומה שהעיר על דברי התוס' שהנזרק אינו רוצח כלל ולא דמי לג"ע. וכתב באבן האזל: "אבל באמת נראה דלא לחנם כתבו התוס' בכל דוכתא ויתמעך התינוק. וכוונתם הוא עפ"י דברי הרשב"א שכתב בש"מ ב"ב כו' וכן בב"ק ס' מדברי הרא"ה החילוק בין אבנו סכינא ומשאו לרקתא, דבאסו"מ **האבן בכבדו הוא שמזיק**, ובב"ק כתב הרא"ה להדיא שאם הרוח היה מזיק בכוחו יותר ממה שהאבן יכול להזיק בכח כבדו באמת פטור מהזק זה. וא"כ, כיון דאמרין בב"ק כז' דנפל מן הגג ברוח מצויה הוי אדם המזיק - **ע"כ דמה שמזיק בכבדו נקרא מזיק**... שמזיק בכבדו כמו שהאבן הוא המזיק. ולכן כתבו התוס' שיתמעך התינוק והיינו שהאדם בכבדו הוא ימעך אותו".

לכאורה דברי האבן האזל סותרים מש"כ לעיל שאין כובד האדם קרוי מעשיו לענין רציחה או שבת, אולם כד דייקא נ"ל שאין זו סתירה, ואדרבה ממקום שבאת. שכן עי"ש בהמשך דברי האבן האזל שהסביר את שיטת הרמב"ם שבעריות גם בקרקע עולם תיהרג ואילו ברציחה שמשליכין אותו על התינוק מודה לתוס' שלא יהרג. והטעם שבעריות התורה קראתו מעשה גם לדידה, שנא' "הנפשות העושות". הרי להדיא בדבריו דברוצח אין זה קרוי מעשה ידיה.

4. חלוק עקרוני בין פעולת כובד עצמית לבין ניצול הכובד ע"י אחר

עוד יש לומר בנד"ד שאדם נכנס למעלית ומוסיף על משקלה ועי"כ מיקל אח"כ על המנוע שיפועל עפ"י הפיקוד החשמלי דאינו אסור במלאכת שבת,

דהנה אפי' אם נאמר שאדם הפועל בכבדו נקרא עושה מעשה, וכגון אדם העומד על קורת בית הבד מע"ש וממשיך לעמוד שם בשבת ולהכביד ועי"כ נסחטים הפירות, - הנה י"ל דהיינו דוקא אם רק הכובד פועל כרגע ואזי ע"כ ליחס את הפעולה אל האדם בעל הכובד. כך נוכל לומר גם בחמשה שישבו על ספסל ושברוהו, דלו יהא דחויבם באמת על עצם הכבדתם הנוכחית ובאמת נקבל הסברא שמקודם שללנו - שכובדם נחשב מעשה משום שהם פועלים כרגע בכבדם בלבד ואין כל כח אחר שמפעילים. וכן יתכן לומר אפי' בנופל מראש הגג ברוח מצויה דאם הרוח רק הזיזה אותו מקצה הגג לחלל העולם ואח"כ שוב אינה דוחפת יותר אולי י"ל שכל נפילתו בשל כח המשיכה תיקרא מעשיו וכאילו פועל כרגע בכבדו ובמשקלו.

אך דומה שאם מישהו עשה פעולה באמצעות כבדו של פלוני אחר, וכגון שזרק אותו על תינוק וכיו"ב - הזורק בלבד נחשב בעל המעשה, והנזרק הוא כעץ ואבן בידי וכלי שנעשה המלאכה על ידו. וכן למשל בהאי דינא דחמשה שישבו על ספסל אי בלאו האחר לא הוי מיתבר ובא אחר וסמך והכביד עליהם ונשבר - האחרון לבד חייב, וכגון שדחקם לשבור וכמו שפירש"י והיינו שהוא פעל **באמצעות** כבדם והם לא מידי עבדו.

וכן נמי אם אדם נפל מראש הגג והרוח ממשיכה כל הזמן בדחיפתה, וכגון שבגלל טלטלת הרוח נפל לצדדין ולא ישירות למטה, כאן נ"ל שהרוח היא הפועלת באמצעות כבדו וייחשב ממש כאבנו וסכינו שהניחם בראש גגו דחייב רק משום ממונו ולא קרינן ביה חציו. והרי ברור שגם בכה"ג כח המשיכה וכבדו קיימים ופעילים בנזק - מ"מ כבדו הוא כאבן וסכין בידי הרוח הממשיכה כל הזמן לפעול ולדחוף ולחצוב בגרזן שבידה שהוא משקל האדם הנופל. וה"ז דומה לרוח המטלטלת אדם טלטלת גבר וע"י כך נגרם נזק שע"ז כתב הרא"ה בב"ק ס' שפטור אפי' בנזיקין על אותו מותר שהיה ניזוק אלמלא טלטלה זו, וז"ל: "בזו לא שמענו שיתחייב אותו מותר שהוא מחמת דחיפת הרוח, דאיכא למימר דחשבינן ליה כאילו הרוח בלבד הוא שעושה אותו".

ולענ"ד הדברים מוכחים מסוגיא דסנהדרין ע"ז ע"ב ששינוי: "א"ר פפא: זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב... מ"ט? משום דכחו הוא. אי כחו תיזול לעיל, ואי לאו כחו הוא - תיזול לתחת? אלא כח כחוש". ויש להתבונן: אי נפלה למטה ממש אזי פטור ברציחה ואמרינן שכח הכובד בלבד הוא הפועל, והאדם רק הביא את האבן למקום ששם הכובד יפעל ופטור בדיני אדם. (וכמובן חייב בדיני שמים ובגדרי הצלה, ואכ"מ) וא"כ, מאי שנא אי הלכה לצדדין מעט, סו"ס עיקר המזיק משום הכובד ורק הכיוון הושפע מעט ע"י זריקת האדם, שזרק בקשת וגרם להסטה מזוית מאונכת לגמרי? ונל"פ שמכאן יש להוכיח דאם כח האדם נסתלק לגמרי פטור, אך אם "כח כחוש" נשאר בדבר, ובנ"ד היינו הכוון דלצדדין, חשבינן שהוא בעל הפעולה כולה והוא פועל בכחו **באמצעות הכובד** של האבן, וכח המשיכה העולמי משמש כ"גרזן ביד החוצב".

5. השואה למעלית

וניחזי אנן לנ"ד - לדינא דמעלית. כשהאדם נכנס לתא המעלית הריה עומדת ודוממת. ע"י כניסתו הוסיף למשקל התא ויצר "נתון מוקדם" בלבד לפני פעולת המנוע. אח"כ בא הזרם החשמלי ע"י שעון ודוחף את התא על האנשים שבתוכו. הכח הדרוש לדחיפה תלוי במשקל, אך הכח החשמלי (המנוע) דוחף את המעלית בכוון של ירידה. בכה"ג לענ"ד המנוע הוא הכח הפועל וכבד האדם משמש רק נתון מוקדם שאותו מפעיל ודוחף המנוע, הוי אומר: **האדם, והמשקל של התא כולו, נפעל ע"י המנוע** ולא פועל. וה"ז כרוח מצויה הזורקת את האדם.

אם כנים הם הדברים - שהאדם בכניסתו למעלית ובהמצאותו בה אינו פועל אלא רק משמש כנתון בידי המנוע - א"כ כל הפעולות החשמליות מתייחסות למנוע - לרוח המצויה הזו - ולא לאדם שנכנס למקום זה מקודם והניח את גופו - או את אבנו, סכינו ומשאו - בראש הגג.

ד. "מסייע אין בו ממש"

עוד יש לדון בכל הענין של השפעת האדם על המנוע בגדר מסייע דאין בו ממש. אפי' אם נקבל את הטענה המקיפה שלעולם הכובד נחשב מעשה (שכבר הוכחתי לענ"ד

שאינן הדבר כן) וא"כ האדם נחשב כאילו ממש דוחף בידיו מעט את המעלית, מ"מ כל "פעולתו" זו (שהיא מסופקת כשלעצמה) איננה יותר מאשר "מסייע אין בו ממש".

ויש לברר מעט נקודה זו.

1. "יכול" נקרא אפי' בהתאמצות יתר

שנינו בשבת דף צ"ג ע"א "דזה יכול וזה אינו יכול" ה"אינו יכול" מסייע ואין בו ממש. בנד"ד ברור שהמנוע פועל ותרם את התאוצה והדחיפה הראשונות שאלמלא היא הכל היה דומם. והנה בנד"ד האדם בודאי "אינו יכול" להוריד לבדו את התא בשל החיכוך הגדול של הכבלים והמשקל הנגדי, לעומתו בודאי המנוע "יכול" להוריד, שהרי גם בלא אדם המעלית האוטומטית מעלה ומורידה.

וכאן הדברים טעונים הסבר : אמנם כשהאדם נמצא הריהו מיקל מעט וכרגע המנוע צורך פחות זרם מאשר אלמלא היה שם אדם, יתכן אולי שהמנוע, לפי צריכת הזרם הנוכחי, לא יוכל להוריד את המעלית אך אם האדם יקפוץ באמצע הדרך המנוע יוכל להוריד, ע"י ש"יתאמץ יותר" ויגביר את הספקו (אוטומטית לפי העומס כטבעם של מנועים).

יש להוכיח מן המקורות דבכה"ג המנוע נקרא "יכול", וה"ז נדון כ"אינו יכול" ו"יכול" ולא כאינו יכול ואינו יכול,

בתוס' שבת צג ע"א ד"ה אמר מר כתבו ז"ל : "נראה לר"י דהאי אינו יכול היינו אפי' בעל כח הרבה אלא שהוא נושא הקורה בענין זה בכי האי גוונא שאלמלא אחר לא היה יכול לנושאה לבדו, כגון באצבע או תופשה בענין זה שאינו יכול לנושאה לבדו. דמה לנו לכחו כיוון דהשתא מיהא אינו יכול לנושאה".

לענ"ד דברי התוס' ברור מללו דוקא בכה"ג שתופס באצבע או באופן שאינו יכול לבדו מיקרי "אינו יכול". אך אם תופס בצורה פיסית שיכול לבדו כגון בכתפו מיקרי "יכול" למרות שאינו מפעיל כרגע את כל כחו הדרוש לשאת את קורה לבדו. וה"ז ברור מבחינת המציאות כי כאשר שנים נושאים קורה, כדינא דגמ' שם, אפי' אם "זה יכול וזה יכול", בכ"ז האחד מסייע לשני, וכרגע אינם מפעילים את כל כחם הדרוש לנשיאת הקורה לבד. משקל הקורה והלחץ מתחלקים לעולם בין שניהם, ולמרות שאין שריריו מתאמצים כדי הרמת קורה לבדו, ואעפ"כ מיקרי "יכול", שהרי אם חברו יעזוב את תמיכתו מיד - באותה צורת אחיזה - יוכל רעהו להמשיך ולשאת את הקורה, וזהו לענ"ד המבחן להיותו "יכול".

כיו"ב כתב הרמב"ן בחי' שם : "זה יכול - לא שיש לו כח לתקן לאחזה כרצונו ולהוציאה, אלא שיש בו יכלת להוציאה באחיזה זו שהוא אוחז בה עכשיו". וכ"כ הרשב"א ועוד ראשונים.

הדברים מוכחים מכל הסוגיא שם בשבת צג, עין שם לענין "היה רוכב (הזב) ע"ג בהמה וד' טליות תחת רגלי הבהמה טהורות מפני שיכולה לעמוד על ג' ... משום דאמרין מסייע אין בו ממש". ובתוס' שם ד"ה מפני "וה"ז כל רגל אינו יכול והג' אחרים יכולים". והרי כשהבהמה על ד' רגליה ברור כי כבדה מתחלק בין כל הרגלים, ובמצב הנוכחי אין הג' רגלים מפעילים את כל "כחם" לשאתה לבדם ובכ"ז קרי להו "יכול". והרי כדי שתעמוד על ג' רגלים צריכה הבהמה לשנות את תנוחתה ולהטות את מרכז הכובד של משקלה ובכ"ז גם בתנאים הנוכחיים - שעומדת על ד' רגליה - נחשבים הג' רגלים יכולים לשאתה ע"י שינוי מצב ושינוי בהפעלת הכח. ועי"ש בגמ' שאם אכן נשענת על ג' רגלים בלבד אין זה ענין כלל לדינא דמסייע.

כיו"ב שם בגמ' לענין "רגלו אחת על הכלי ורגלו אחת על הרצפה... רואין כל שאילו ינטל הכלי יכול לעמוד על רגלו אחת - עבודתו כשרה ... משום דאמרין מסייע אין בו ממש". מלשון הגמ' משמע שכרגע נשען גם על הכלי בפועל, דאל"ה מאי "רואין כל שאילו ינטל הכלי יכול לעמוד על רגלו האחת" והלא כבר עומד על רגל אחת בלבד? ע"כ שכרגע עומד על שתי רגליו, וכבדו מתחלק בין רגליו, ובכ"ז רואין את הרגל שעל הרצפה כ"יכול" מכיון שיכול לעמוד עליה לבדה בשינוי צורה ושינוי הפעלת הכח.

עוד שם בגמ' לענין זב שהיה מוטל על ה' ספסלין לרחבן טהורין. ועי"ש בתוס' סוד"ה לארכן: "וטעמא דטהורות משום דה"ל כל אחד מסייע שאין בו ממש". והנה כשאדם שוכב על ה' ספסלים משקלו מתחלק לכלם - והכח הנגדי (ריאקציה) המופעל ע"י שאר הספסלים אינו מספיק כרגע לשאת את כל גופו. אפ"ה חשיבי "יכול" משום שיש בכחם, בפוטנציאל, לשאת את משקלו אם יהיה צורך בכך, באותה "צורת אחיזה".

ולענ"ד הדבר מפורש בתוס' שם צד ע"א ד"ה שהחי נושא את עצמו שהקשו וז"ל: "תימה לר", למה פטור, דאי משום שהחי מיקל עצמו, והלא אפי' במשא קל יותר חייב? ואי משום דשנים שעשאוהו פטורין, הא הו' זה יכול וזה אינו יכול, שאין הנישא יכול לישא את עצמו בלא הנושא, **והנושא יש בו כח לנושאו אפי' היה מת** ועי"ש בתירוצם דלא הויא במשכן נשיאת חי. מ"מ לפי דרכנו למדנו שבכה"ג הנושא מיקרי יכול, שכן יכול לנושאו מת. כלומר, לנושאו בהתאמצות יתר, למרות שכרגע החי מיקל עצמו מעט ויש לנושא סיוע והקלה עי"כ בכ"ז קרי לה "יכול", **וזו ראייה ברורה ביותר, לענ"ד, שיכול מיקרי אפי' בהתאמצות יתר**, אם אוחזו בצורה המספיקה לו לבדו.

עוד יש להוסיף בענין זה, ולהטעים סברת הענין, דבגמ' שם איתא לענין זה יכול וזה אינו יכול דחייב, והקשו שם: "הי מינייהו ליחייב", וכתבו בתוס' ד"ה הי דהו"א דתרוויהו יתחייבו, אך אין זו סברא שהאינו יכול יתחייב והיכול יפטר. אמנם למסקנה רק היכול חייב והאינו יכול הו"ל מסייע ואין בו ממש.

ברם מצינו שיטה **לבעה"מ** וכן ברמב"ן דס"ל דהו"א שדוקא האינו יכול לבדו יתחייב ואילו ה"יכול" יפטר. והסביר הרז"ה: "דאי אמרינן מסייע יש בו ממש אכתי איכא לחייב טפי שאינו יכול מן היכול, מפני שזה נותן כל כחו במלאכה **וזה (היכול) אינו נותן אלא**

מקצת כחו תדע דהא רבי יהודה פוטר בזה יכול וזה יכול ומחייב בזה אינו יכול וזה אינו יכול. לפיכך הוצרך לומר מסייע אין בו ממש והיכול הוא שחייב מפני שהוא עושה את הכל".

להדיא כתב דהיכול "אינו נותן כל כחו אלא מקצתו בלבד". כלומר, מכיון שחבירו מסייעו אין לו צורך לגלות כל יכלתו ולהפעיל מלא כחו. סברא זו קיימת גם להלכה שהרי קי"ל כרבי יהודה דזה יכול וזה יכול פטור ואילו בתרומה אינם יכולים חייבין. ואמאי? עכצ"ל כסברא זו שהיכול אינו נותן את כל כחו. ודוקא בזה יכול וזה אינו יכול חייב היכול, והוא נחשב כעושה הכל, משום שחבירו מוגדר בכה"ג כמסייע דאין בו ממש.

ועיין רש"י שם צג' ע"א ד"ה מפני שיכולה כתב דטעמא דר"י שזה יכול וזה יכול פטור מכיון דחשיב לה כמסייע בלבד (ודלא כתוס' שם ועי' מהרש"א). דברי רש"י א"ש, לענ"ד, רק אם נפרש שה"יכול" אינו נותן כל כחו כסברת הר"ה, ולפיכך יש מקום להחשיבו כמסייע בלבד. ובכ"ז גם "יכול" כזה קרוי "יכול" לענין דזה יכול וזה אינו יכול שה"יכול אינו יכול" קרוי מסייע בעלמא ואין בו ממש.

שוב מצאתי שכ"כ הגר"ש ישראלי שליט"א בעמוד הימיני ע"מ רנח' בסוגית חליבה בשבת שדן בהסבר דברי התוס' סנהדרין עז' ע"א ד"ה סוף ש"אש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצויה פטור ממיתה". והסביר פירושם כך: "כוונתם לחלק בין אם האש היתה יכולה להגיע לשם בכח עצמה, שאז חייב גם אם באה לשם ע"י הרוח, שבמקרה זה נחשיב זאת כזה יכול וזה אינו יכול, שזה שאינו יכול ה"ז כמסייע שאין בו ממש. **אעפ"י שבדאי מסתבר כשהדבר נעשה ע"י שנים ה"ז נעשה ביתר זריזות, ממה שאילו נעשה ע"י אחד, וגם במקרה שהשני אינו יכול לבד.** משא"כ כשלא היה בכח האש מצד עצמה להגיע כלל לעבד, ורק ע"י הרוח הגיעה לשם, אז אין בזה משום חציו, כיון שרק ע"י הרוח יצא הדבר לפועל".

מסקנת הדברים לנ"ד תהיה כי **יש לראות את המנוע כיכול**, שהרי יכול הוא להוריד את המעלית גם בלא אדם ע"י התגברות עצמת הזרם באופן אוטומטי. ואפי' אם נראה את משקל האדם וכבדו כמעשה ידיה, אכתי הו"ל רק מסייע ואין בו ממש. עיקר הפעולה תזקף איפוא לכחו של המנוע ה"יכול".

2. שיתוף פעולה בין אדם וכח טבעי

וא"ת, שמא יש לחלק ולומר שדוקא בשני בנ"א אמרינן שזה יכול וזה אינו יכול ה"יכול יכול" ה"ל מסייע ואין בו ממש, אך אולי ליתא להאי כללא כאשר האדם וכח טבעי מסייעים זה לזה, ושמא בכה"ג לעולם האדם הוא שיתקרא בעל הפעולה והכח הטבעי משמש רק כעין כלי אומנות בידיו?

לענ"ד הא ליתא וכמו שאוכיח בע"ה שמצינו שדנים מכח שנים שעשאוה ומכח זה יכול וזה אינו יכול וכיו"ב גם בשיתוף בין אדם לכח טבעי.

שנינו בב"ק ס' ע"א "ת"ר: ליבה ולבתו הרוח, אם יש בליביו כדי ללבותה חייב, ואם לא פטור". ושם הקשו מ"ש "מזורה ורוח מסייעתו" דחייב בשבת? ועי"ש כמה תירוצים בגמ', ורב אשי - דקי"ל כוותיה - תירץ: "כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו - ה"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנזיקין פטור". והרא"ש פירש דהיינו דוקא במלאכת זורה שכן עיקר עשייתה ע"י הרוח, ואכמ"ל, ובתוס' שם ד"ה ליבה כתבו דמיירי כשאין בידי הרוח בעצמה ללבות האש "דאי בשיש בו כדי ללבות אפי' כשיש בלבו המלבה כדי ללבות למה יתחייב. דבלאו איהו נמי היה הולך ומזיק". ולכן פירשו שאין בידי הרוח ללבות ומכיון שליביו לבדו מספיק "חייב המלבה כי הוא עשה את הכל דהו"ל כמו זה יכול וזה אינו יכול דחשיב אינו יכול - מסייע שאין בו ממש".

להדיא דימו התוס' שיתוף פעולה בין אדם לרוח בליביו אש לדינא דמסייע וזה יכול וזה אינו יכול וכו'. (ועיין באג"ט זורה אות ד' שהקשה דהרי בשבת קי"ל ש"זה אינו יכול וזה אינו יכול" חייב ואמאי בליביו אש פטור אי תרווייהו אין יכולים). ואי נימא שלעולם נחשב האדם כפועל בלעדי, והרוח והכח הטבעי הם "כלי אומנותו" א"כ ליתא לכל דברי התוס', ודוק. יתר על כן: התוס' הדגישו להדיא שאם הרוח יכולה לבדה אזי האדם פטור אפי' אם גם הוא יכול לבדו "דבלאו איהו נמי היה הולך ומזיק", וכ"ש אי האדם "אינו יכול" לבדו דפטור, דמאי קעביד.

ולשון הגמ' "זורה ורוח מסייעתו" דחייב גבי שבת מוכיח שאם הרוח זורה לבדה והוא מסייעה, וכגון ש"יכולה" בלעדיו וא"צ לזרויו, לית לן בה וה"ל מסייע בלבד ואין בו ממש.

ודברים מפורשים כתב הרשב"א שם בתוך הדברים: "וה"נ כיון שאין בליביו כדי ללבות, אילו היה ברוח כדי ללבות - המלבה פטור, דלאו מידי קא עביד דמסייע אין בו ממש, אלא ברייתא בשאין באחד מהם ללבות".

ואננם בתחילת דבריו מביא הרשב"א שם דעה שאפי' אם יש ברוח כדי ללבות לבדה בכ"ז חייב אם יש בליביו ללבותה בפנ"ע והקשה דליהוי כשנים שעשאוה ושניהם חייבים, ואמאי האדם ישלם את הכל? ותי' הרשב"א, לדעה זו, "דאתיא כר' נתן דאמר כל היכא דליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי". וסברא זו שייכא רק לענין נזיקין, שישלם הוא גם חלקו של הרוח, אבל לענין שבת משמע להדיא דיחשב כשנים שעשאוה.

שוב מצאתי שהרב יצחק גליקמן בנועם ב' במאמרו על שימוש במקרר חשמלי דן באריכות בענין אי אמרינן דינא דשנים שעשאוה גם בסיוע כח טבעי. אף הוא הוכיח דבריו מסוגיא זו דב"ק ומדברי התוס' שם. ועי"ש באות ד' שפירש שבהא נחלקו התרצנים בסוגיא דהתם: דהתי' הראשונים סבורים "דדין עושה בסיוע הרוח חלוק מדין שני בנ"א ובסיוע הרוח בכל אופן חייב ורב אשי ס"ל דדין שניהם שוין ... ולהל' קי"ל כרב אשי". ועיין שם בדבריו בעמ' קי' שהסתמך ע"ז בהיתר פתיחת מקרר חשמלי בשבת, למרות שהאדם מאפשר בפתיחתו כניסת חום ועי"כ יפעל המנוע מוקדם, מכל מקום אם ההפעלה לא תהיה מידית, "וברגע פתיחת הדלת לא יספיק להביא לגמר ההתפשטות

רק ביחד עם האויר שנכנס בעת שהדלת פתוחה, והאויר חודר מבעד דופני המקרר אף בעת שהדלת סגורה ... **"נ"ל ברור דזה הוי בגדר זה אינו יכול וזה יכול**, דהאויר החם שנמצא בבית וחודר מבעד דופני המקרר בכחו לחמם את המפוח עד שיפעיל את המאטאר. ומעט האויר שנכנס ע"י כח האדם אין בכחו להפעיל את המאטאר, רק שגורם למהר קצת את זמן ההבערה. **ובכה"ג נ"ל ברור דהוי רק מסייע שאין בו ממש דאין בו שום איסור... ולא הוי אפי' גרמא דמותר רק במקום פסידא... בנ"ד דאף בלי המעשה שלו היתה נעשית המלאכה רק באיחור זמן קצת אין זה אפי' בגדר גרמא. דהא עפ"י רוב כל מסייע גורם למהר קצת את המלאכה ואפ"ה אמרינן דאין בו ממש. עכ"ל.**

ואמנם בנועם ג' השיב עליו הרב בארי ז"ל ובנקודה זו השיג עליו בעמ' ריא אך כל השגתו מצד שע"י פעולת האדם ממהר את המלאכה, ולענין הקדמה זו הכח הטבעי "אינו יכול" שהרי הוא יכול בפנ"ע רק לאחר זמן מה. ומדמה לשיבה על ספסל דבלא איהו הוה מיתבר בתרי שעי והשתא איתבר בחדא שעא דאמרי ליה אי לאו את הוי יתבין פורתא וקיימין, מכל מקום לא השיג על עצם הענין שאם אדם מסייע לכח טבעי ה"יכול" בפנ"ע נחשב מסייע שאין בו ממש. אדרבה, כתב שם להביא שאם המנוע היה פועל "קמעא קמעא" במשך כל הזמן, וכל כניסת אויר משפיעה מידית משהו על המנוע אזי אם האדם הכניס בב"א אויר חם ופעל פעולה גדולה בכה"ג יתכן שי"ל דחשיב מסייע שכן הפעולה מתרחשת והולכת והיתה נגמרת מאליה. ודבריו צל"ע, ומ"מ לפי דרכנו שמענו דס"ל להאי כללא שזה יכול וזה אינו יכול גם בשיתוף כח טבעי או חשמלי וכיו"ב.

וכן שם בנועם ג' בעמ' רד - רה דן גם הרב מרדכי שטיין בשימוש במקרר חשמלי בשבת ואף הוא דן להתיר מכח מסייע בעלמא. אף הוא מוכיח כן מן התוס' "דמשמע מדבריהם להדיא שכשיש כח לטבע לבצע לבד פעולה כל שהיא, כאשר מצטרף האדם אל הטבע ומסייע לו אין זה נחשב כאילו האדם ביצע את הפעולה... וה"ה לענין שבת אין זה בגדר "העושה את כולה"... וגם בשבת אפשר לזקוף את המלאכה על חשבון האדם ולחייבו כעושה את כולה רק כאשר אין ביכלת הטבע לבצע בלי סיוע האדם, כדוגמת זורה ורוח מסייעת... וה"ה בנידון שלפנינו, - בפתיחת הדלת אמנם מחיש האדם את הפעלת מנגנון הקרור, אולם סוף סוף החום השורר מסביב למקרר יחמם את פנים המקרר ויפעיל את המנגנון בלי סיוע האדם, ומאי קעביד האדם, הלא בלא סיועו, בכח הטבע לבד, היה המנגנון מופעל" עכ"ל.

כבר הבאתי לעיל מ"ש הרב ישראלי בעמוד הימיני עמ' רנח' בענין אש שחייב דוקא אם יכולה לילך מאליה בלא רוח כלל, ולכן אפי' אם הלכה ברוח מצויה "נחשוב זאת בזה יכול וזה אינו יכול, שזה שאינו יכול ה"ל מסייע שאין בו ממש..." הרי שדן בשיתוף שבין אדם לרוח בכלל זה יכול וזה אינו יכול.

עוד יש לי להוכיח ענינא דא מתוס' בשבת צ"ד ע"א ד"ה שהחי שהקשו על האי דינא דמוציא חי פטור "שהחי נושא את עצמו" תימא למה פטרו דאי משום שהחי מיקל עצמו והלא אפי' במשא קל יותר חייב? **ואי משום דשנים שעשאו פטורין הא הוי זה יכול וזה**

אינו יכול, שאין הנישא יכול לישא עצמו בלא הנושא, והנושא יש בו כח לנשאו אפי' היה מת?..."

וניחזי אנו, מהם שני הכוחות הפועלים ביחד שעליהם אמרו בתוס' שהאחד "יכול" והשני "אינו יכול"? ה"יכול" הוא הנושא שיכול לשאתו לבדו אפי' היה מת. ה"אינו יכול" לענ"ד אינו הנישא, שהרי פשיטא שאין ליחס לו ולפעולותיו את "קלותו" ואת הכח המסייע לנושא. אמנם הנוסח הוא ש"החי נושא את עצמו", ברם ברור לענ"ד שאין כוונת הדברים כפי הנוסח המילולי שהנישא שותף למעשה, אלא שהעזרה באה מצד כח טבעי עולמי של תכונת חיות הנושאת את עצמה. לענ"ד זהו כח טבעי בדיוק ככח המשיכה וכרוח מצויה או כל כח טבעי אחר. ודוק היטב בדברים שלענ"ד נכונים הם. א"כ מצינו כאן להדיא בתוס' שיתוף בין אדם לכח טבעי ובגדרי זה יכול וזה אינו יכול.

לאחר העיון מצאתי און לי בהתבוננות זו בדברי התוס' במה שמובא בשם ר' חיים הלוי מבריסק בחי' הגר"ח (בסנסיל במהדורת ירושלים תשכ"ט עמ' טו') דינא דשנים שעשאוהו שהביא קושית התוס' לענין חי נושא את עצמו אמאי יפטר, ה"ל זה יכול וזה אינו יכול? ותי' הגר"ח: "דיש שני פטורים, פטור דשנים שעשו ופטור דעושה מקצת מלאכה, ותרווייהו ילפינן מ"בעשותה" שיעשה יחיד ושיעשה כולה ולא מקצתה, והנה הך דינא דזה יכול וזה אינו יכול שייך רק לענין דינא דשנים שעשו, ובזה מיקרי היכול יחיד העושה, כיון דאיך אינו יכול והוי אידך מסייע שאין בו ממש. אבל אין זה שייך לפטורא דעושה מקצת מלאכה ובחי נושא את עצמו מיקרי עושה מקצת מלאכה". עכ"ל.

לענ"ד ברור שהבין שאין הנישא שותף למעשה ואין ליחס לו את הסיוע, דא"כ אכתי ה"ל שנים שעשו, אלא מיקרי שאחד עושה מקצת מלאכה ו"סיועו" בא ממילא, מכח טבעי של "קלות החי" ודוק. (ואדרבה, תירוצו זה של הגר"ח מרחיק לכת, דמסביר בכך שהאדם פטור מכיון שעושה מקצת מלאכה, והרי סו"ס הוא בגדר "יכול" לעשות כולה, ואעפ"כ פטור כיון שלעולם בנשיאת חי הכח החיוני מסייע לו וא"א להיות בלעדיו. וא"כ כח טבעי זה מפחית את דרגת "המעשה" של האדם. ואכתי הדברים כשלעצמם צ"ע ואכ"מ).

עוד ראיתי להזכיר כאן את דיונו של האגלי טל במלאכת חורש אות א' לענין חרישה בבהמה בשבת דהסביר שם דחייב מגדר זה אינו יכול וזה אינו יכול דחשוב כאילו עשאה כולה. הרי שדן על שיתוף בין אדם לבהמה בגדרים אלו, ועי"ש שאדרבה, האריך להסביר שם שמכיון שאין כאן שני בנ"א שעשו אלא אדם ובהמה - מיגרע גרע גם חלקו של האדם ולמרות שזה א"י וזה א"י חשבינן כ"א כעושה הכל, מ"מ בכה"ג שהשני היא בהמה יש חסרון במלאכת מחשבת, דסו"ס המלאכה נגמרה ע"י בהמה שאין בה דעת. ובכך פירש את הרמב"ם שכתב בפ"כ משבת שהאי דינא דחורש בבהמה נלמד מקרא בפנ"ע "לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך", והיינו לרבות חרישה (וחימור, - עי"ש) שהיא פעולה משולבת "אתה ובהמתך". מכל מקום זהו לימוד מיוחד לחרישה וזו הגדרת חרישה דחייב בכה"ג. והבהמה חשובה ככלי אומנותו של האדם. ומשמע שלענין צירוף כח אחר לאדם, כגון כח טבעי או חשמלי וכיו"ב, יש לדון בגדרי יכול וזה אינו יכול או תרווייהו יכולין או תרווייהו אין יכולין, והצד שמסייע אין בו ממש, וכמ"ש.

עוד נ"ל להוכיח האי כללא ממשנת זבים, בפ"ג דזבין משנה א' איתא: "הזב והטהור שישבו בספינה או באסדא או שרכבו ע"ג בהמה... הרי אלו טמאין מדרס". והטעם שהספינה קטנה ומתנוודדת מחמת הזב. ושם במשנה ג': "הזב והטהור שישבו בספינה גדולה (טהורין) איזו היא ספינה גדולה? רי"א: כל שאינה יכולה להמיט באדם". (להמיט - היינו להסיט, להתנוודד). וברמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב פ"ט ה"ד הוסיף לענין ספינה קטנה "היכולה להמיט באדם אחד".

מ"מ נ"ל ברור שגם בספינה גדולה האדם מסייע לתנוודתה אלא שעיקר טלטוליה מכח המים והרוח וחלקו של האדם הוא בגדר "מסייע אין בו ממש". ודוק שהתנאי הנדרש לטהר הוא "שאינה יכולה להמיט באדם", היינו שהאדם בגדר "אינו יכול" לבדו ותו לא איכפת לן אי מסייע לתנוודת הרוח והגלים, דלית בה ממש.

והתעוררתי לכך מתוך דברי הרשב"א בתשובותיו ח"א תשובה כח שנשאל על כניסת כהן לספינה שיש בה מת. ובתוך הדברים שם כתב ש"אינה מתנדנדת לעולם מכחו אלא מכח המים".

וכתב שם דבספינה קטנה שהוא יכול להסיטה בלי סיוע אחר - מטמאין למרות ש"אי אפשר שאין הרוח מסייעו להנידו לפעמים, אלא שאין משגיחין אלא בגופו של דבר אם ראוי מצד עצמו להתמוטט (=לשקוע) מצד כחו של יושב בלי סיוע אחר - טמא". ועי"ש שדן בגדרי מסייע. ואמנם בעניי לא זכיתי להבין כל דבריו (ודומני שהגירסאות משובשות) מ"מ ניתן לשמוע מדבריו שאיירינן בגדרי מסייע לענין הסטת אדם בצרף הרוח. ולענ"ד מסברא פשוט שה"ה איפכא בספינה גדולה, א"א שהאדם לא ישפיע ואעפ"כ טהור, והיינו כהוכחתנו דחשיב מסייע ואין בו ממש.

ושמחתי ביותר כשמצאתי כעין דברים אלו בדברי האור שמח מטמאי משכב פ"ט דבמשנת זבין פ"ד משנה א' איתא: "נדה שישבה עם הטהורה... בספינה, כלים שבראש הנס שבספינה טמאין מדרס. נוטלת עריבה מלאה בגדים - בזמן שמשאן כבד טמאין, בזמן שמשאן קל טהורין".

המפרשים פירשו האי דינא דעריבה כבבא בפנ"ע ואיירי לענין טומאת מדרס שרק אם נכפה מכבד המשא חשבין לה כנשענת על הבגדים.

ותמה האור שמח טובא: "הלא אין לך היסט גדול מזה" ובמשנה לא נזכר שטהור רק מדרס וטמא היסט? ולכן תירץ דעריבה קאי אבבא שלפניה, לענין ספינה, וכן הוכיח מתוספתא צוקרמנדל וכך פירוש המשנה "לכן נראה דעל הספינה קאי, שהספינה נוטלת עריבה מלאה בגדים והנדה יושבת בספינה - הבגדים שבתוך העריבה טמאין בהיסט הנדה... אבל אם משאן קלה - הרי העריבה מתנדנדת ע"י הילוך הספינה בלא הנדה כדרך שמתנדנדת עריבה בספינה, וע"י הנדה מתנדנדת הספינה יותר בנדנוד חזק יותר ממה שמתנדנדת בלא ישיבת הנדה - אין זה היסט דאין היסט אלא דוקא כשכל הנדנוד ע"י הזב וחביריו".

לענ"ד הרי זו ראייה ברורה ומוצקה לנד"ד שהרי הילוך הספינה - שזהו כח טבעי - עושה פעולה והאדם רק מסייע פורתא (למרות שע"כ מתגבר הנדנוד) מיקרי מסייע ואין בו ממש. ואין לומר שבהיסט בעינין שהכל יעשה ע"י הטמא וכל שיתוף, מוציאו משם היסט, חדא דבסוגיא בשבת צ"ג ע"א בדין זה יכול וזה אינו יכול השוו דיןא דשבת לדינא דזב. ותו, דבעריבה כבידה ג"כ לא יתכן שאין נדנוד פורתא ע"י ההילוך וכלשון האור שמח: "אם משאן כבד והעריבה אינה מתנדנדת כל כך בספינה:.. ובכ"ז טמא למרות סיוע חיצוני. וע"כ ההיסט אף הוא נדון בגדר "יכול" ומסייע, דהכל פעולת ה"יכול" והמסייע ואין בו ממש.

העולה מכל האמור שיש לדון כמסייע גם בשיתוף פעולה בין אדם לכח טבעי, ולפיכך בנדון המעלית המנוע הוא בעל הפעולה וסיוע האדם אין בו ממש, אפי' אי נימא שכבדו חשיב מעשה.

ה. מסייע באיסורי שבת

תוס' שבת צג ע"א ד"ה אמר רב זביד הוכיחו דמסייע אין בו ממש והיינו אפי' איסורא דרבנן אין בו לענין שבת, שהרי אמרו שם לענין מקדש ד"עבודתו כשרה", ומשמע דאפי' פסולא דרבנן ליכא.

וז"ל הרמב"ם ביאת מקדש פ"ה ה"ח לענין רגלו אחת על הכלי ולענין סיוע בשמאל: **"שהמסייע אין משגיחין עליו"**. היינו: כמאן דליתיה דמי.

ברמב"ם שבת א' טז ניסח לענין זה יכול וזה אינו יכול "זה הראשון שיכול חייב, והשני מסייע הוא **ומסייע אינו חייב כלום**". וראה שם הל' ד' דלשון זו: "אינו חייב כלום" משמעה דאפי' הרחקה דרבנן ליכא.

ויש לציין בקצרה להל' היאך קי"ל לענין מסייע באיסורי שבת.

באו"ח שכח בהג"ה סע' יז' כתב "אבל כשעושה לו עובד כוכבים (=רפואה בשבת) מותר לחולה לסייעו קצת דמסייע אין בו ממש". וכתב שם **במג"א סק"י"ז**: "ומשמע שם (במס' שבת צ"ג ע"א) **דאפילו במלאכה דאורייתא מסייע אין בו ממש**".

והנה הט"ז שם סק"ג וכן בריש הסי' סק"א ובז"ר ד' קצה סק"כא דן באריכות ומקשה מדינא דניקף שחייב, ופי' במכות כ' ע"ב שמשום מסייע שמזמין שערותיו למקיף. ומסיק הט"ז בסק"א: "ע"כ צריכים אנו לחלק ביניהם, דההיא דאמימר (=שמסייע לעכו"ם לכו"ל לו עיניו) לא עביד שום מעשה, דכבר עיניו הם פתוחות אלא שהוא מסייע עמו בשעה שהוא עושה המלאכה. וכיון שא"צ לו אלא לסיוע בעלמא - אין בו ממש, משא"כ בההיא דניקף שקודם שמתחיל המקיף להקיף מזמין הניקף את שער, - הרי כמו שמתחיל במלאכה ויש בו ממש. וכן בטור כתב ג"כ שמטה עצמו אליו. וא"כ ה"נ בזה שפותח פיו (=שהעכו"ם יוציא לו שן) ועושה מעשה קודם לעכו"ם, כי סתם אדם פיו סגור תמיד... וא"כ זה הוי מסייע שיש בו ממש ואסור."

הש"ך ביור"ד שם בנקה"כ חלק על הט"ז. וכתב המשנ"ב סי' שכה סקי"א "ובט"ז מאריך בענין זה ודעתו להחמיר, אבל הרבה אחרונים דעתם כשו"ע". ובשעה"צ ציין לש"ך, ח"מ טור וחיי"א וכן מסיק הריטב"א בחידושו בשם הרמ"ה.

וראה בנוב"י או"ח קמא יג דס"ל כש"ך דמסייע בגילוח אין בו ממש. וחזר שנית על דבריו בתנינא או"ח צט. ועי"ש שכתב שאמנם הח"צ בתשובה סי' פב צידד כט"ז, אך סיים שם להחמיר להלכה "שיש בו לתא דאורייתא". גם הט"ז ציין בדבריו דמיירי לענין איסור דאורייתא ולכן החמיר במסייע. ור' בשד"ח כללים מערכת המ"מ קיא שהביא דעות אי מסייע אין בו ממש גם באיסור תורה או רק בדרבנן.

הדרין לנד"ד: אם במעלית לא ידלקו נורות הסימון בכל קומה יצאנו מידי חשש דאורייתא, וראה לעיל בהקדמה. פש גבן רק איסור "מוליד זרם" דרבנן ואולי שאלת הניצוצות. בנד"ז נלענ"ד דאף אם ניחס את מעשה ירידת המעלית גם לאדם, כבר כתבנו דהו"ל מסייע בלבד - בגדר זה יכול וזה אינו יכול - וקי"ל באיסור דרבנן דשרי ואין בו ממש.

עוד יש להעיר שיתכן כי בנד"ד גם הט"ז יודה דהו"ל מסייע, דלענ"ד דמי טפי לכחילת העין דהסיוע בשעת המעשה - ואין בו ממש ולא דמי לניקף ולגזיזת הצפרנים ע"י עכו"ם שהט"ז אוסר, שכן התם מסייע ע"י הזמנתו והמצאת צפרניו ושערותיו. משא"כ במעלית הסיוע מתבטא לא בעצם הכניסה למעלית כשהיא עומדת, שזו פעולה המותרת ולמנוע "לא איכפת" אם אדם יכנס לשם. הסיוע מתבטא - אף אם נתפוס שהאדם שותף להורדה - רק תוך כדי הירידה שמשקל האדם מקל על המנוע. בכגון דא גם הט"ז מודה, כנלענ"ד.

עוד יש לציין כי מתוס' הנ"ל שבת צג' ע"א ד"ה אמר רב זביד, משמע דמסייע שרי אפי' לכתחילה, ולא רק בדיעבד. וכן בדוגמאות הנזכרות בשו"ע או"ח שכה וביור"ד קצה. ותוס' הוכיחו כן מהא דכהן "עבודתו כשרה".

אמנם הפמ"ג או"ח שכח א"א אות טז וכן במ"ז שם אות א' בסוגריים העיר שראית התוס' אינה ראייה שכן "עבודה דיעבד היא". וביותר העיר הח"צ סי' פב "דבמקדש קי"ל דאין שבות אפי' להקל לכתחילה, כ"ש התם דביעבד ולפסול את הקרבן".

מ"מ להל' נראה דבאיסור דרבנן כי האי ד"מוליד זרם" נוכל שפיר למינקט בידן כפשטא דשו"ע וכדעת המקילים דמסייע אין בו ממש ואפי' לכתחילה.

ו. מסקנות

לענ"ד נ"ל דיש להתיר את הירידה בשבת במעלית אוטומטית ואין לחשוש לפעולות החשמליות הנוצרות ע"י המעלית בעת עצירתה בכל קומה. וזאת מן הטעמים דלהלן:

1) כובד האדם אינו נחשב מעשה ידיה לענין שבת.

- (2) אפי' את"ל דהכבוד קרוי מעשה האדם המכביד, בד"א שהכבוד פועל לבדו, אך כשמישהו פועל באמצעות כבודו של אחר - כבודו של השני הוא רק ככלי בידי הראשון וכאמצעי בידיו. בכה"ג רק המפעיל נקרא בעל המעשה, המנוע, ולא הנפעל שהוא האדם ומשקל תא המעלית.
- (3) אפי' את"ל שהיורד במעלית "עושה" משהו בעת הירידה, יש לדונו כמסייע בלבד, ובגדרי זה יכול (המנוע) וזה אינו יכול (האדם). כלל זה אמור גם בשיתוף פעולה בין אדם וכח טבעי.
- (4) לפיכך, אי דינין ליה כמסייע יש להתיר לכתחילה באיסור דרבנן כגון "מוליד זרם" ושאלת הניצוצות. מאידך מסקנות 1-2 הנ"ל כוחן יפה גם לאיסורי תורה. מסקנה 3 טעונה עיון.
- (5) לפיכך אם ננתק את נורות הסימון של הקומות כדי שהירידה לא תגרום להדלקתן ולכיבוי. יצאנו מידי חשש דאורייתא ולפיכך נ"ל דאין לאסור יותר. יש לציין שנורות ניאון או אלקטרוניות אין בהם הבערה דאורייתא.

נספח: מיפרט הלכטני למעלית שבת של מכון "צומת"

- 1. פיקוד שבת וביטול לחצנים**
 - 1.1. המעלית תעבור למצב "שבת" באמצעות מפתח.
 - 1.2. יש לשלב שעון שבועי עם רזרבה מכנית ל - 24 שעות, להפעלת הפיקוד בשעות קצובות,
 - 1.3. במצב "שבת" יבוטלו כל לחצני הקריאה בתא ובקומות. הללו ישארו מבוטלים גם בשעות שהמעלית איננה נוסעת, לפי השעון.
 - 1.4. במצב "שבת" יבוטלו לחצני סגירת הדלת ופתיחתה, וכן מתגי תאורה ואורור.
 - 1.5. במצב "שבת" התאורה והאורור יפעלו אוטומטית ברציפות בכל השעות הקצובות ע"י שעון השבת.
 - 1.6. שילוט בשבת
 - 1.6.1. שלט מואר מיוחד בכל הקומות יציין כי המעלית בפיקוד שבת וא"א להפעילה ע"י לחצני קריאה.
 - 1.6.2. באותן "שעות עבודה" בשבת, כאשר המעלית פועלת אוטומטית בהתאם לשעון השלט הנ"ל יבהב (גם בעת החניה בקומות). בשעות אחרות בשבת - השלט יאיר באופן יציב.

1.6.3. שילוט ברור - בתוך התא ובכל קומה יציין כי בהשמע הזמזום אין לנגוע בדלתות.

2. נסיעה וחניה בשבת.

- 2.1. שעון השבת יהיה רב זיזי ויאפשר וריאציות אחדות של שעות נסיעה לפי דרישת הדיירים.
- 2.2. מטעמי חסכון רצוי שמעלית אחת תהיה מאסף עליה בלבד ומעלית שניה מאסף ירידה בלבד.
- 2.3. לחלופין, יש לאפשר לועד הבית להחליט על וריאציות של עצירה (בעליה ובירידה) בכל קומה שניה, לסרוגין. עדיף, לשם האיזון, לאפשר חניה בעליה בקומות הזוגיות בלבד ובירידה בקומות האי-זוגיות או להיפך.
- 2.4. במצב "שבת" המעלית תחנה בכל קומה 10-15 שניות (ניתן לכוונן). בתחנה הראשית ההמתנה ארוכה יותר, 2-4 דקות (ניתן לכוונן).
- 2.5. המתנה חוזרת - ראה להלן 4.3,

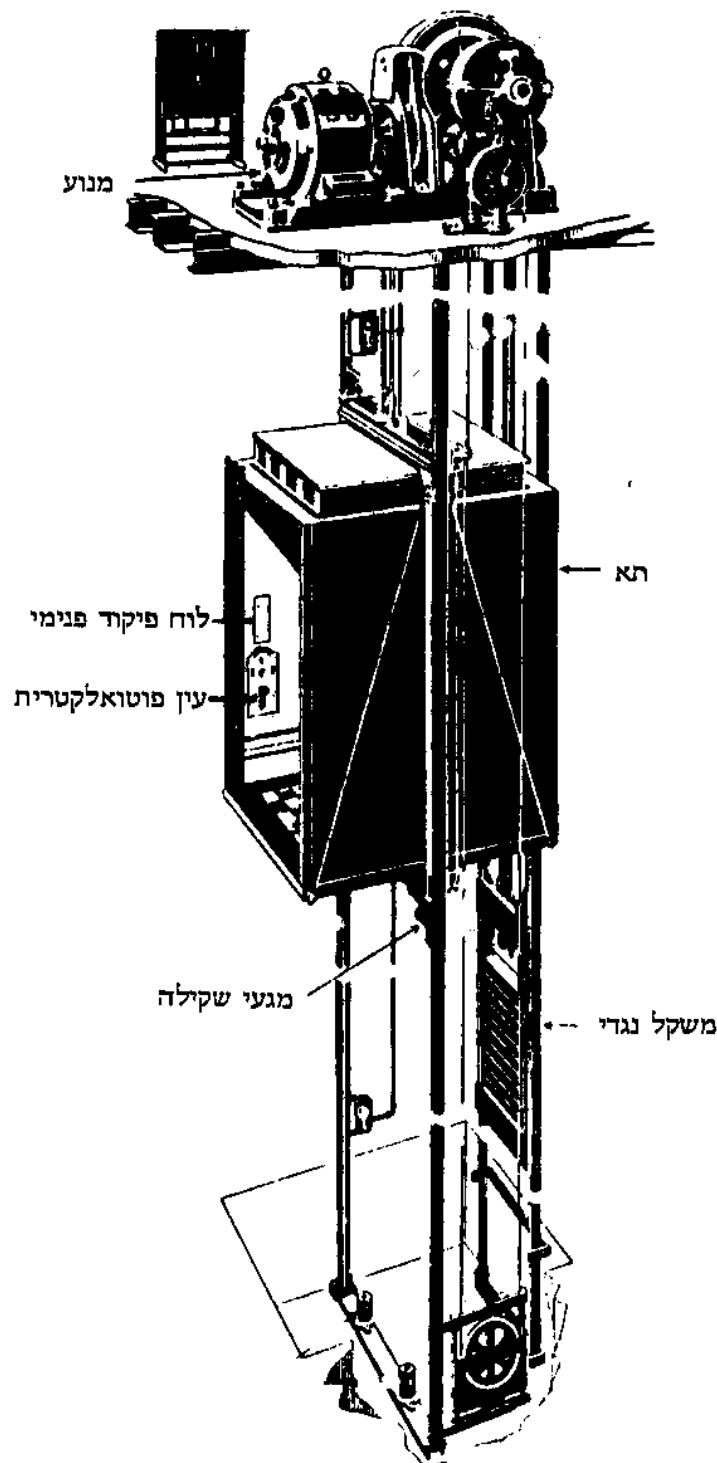
3. מעגלים חשמליים קבועים

- 3.1. מתקני שקילה לעומס מלא ועומס יתר יבוטלו.
- 3.2. סימוני הקומות יבוטלו. אם חיוני אפשר להשתמש בנוריות דגטליות (LEDs) ולא נוריות ליבון.
- 3.3. אם אין סימוני קומות - יש לדאוג לשילוט ברור ליד המשקוף בקומות או מול פתחי המעלית,
- 3.4. חצי הכוון יכולים לפעול בשבת אך יתחלפו עם ההפלגה ולא עם ההגעה לקצה הקו.

4. מעגלים חשמליים בדלתות

- 4.1. בזמן ההמתנה יבוטלו (ע"י ניתוק בטור) כל המעגלים החשמליים לדלתות ולהבטחה, כולל תא פוטואלקטרי (כיבוי הנורה), סרגלי בטחון וכיו"ב.
- 4.2. זמזם יתריע 3 שניות לפני תום ההמתנה, לסגור הדלתות. הזמזם יפעל גם במשך תהליך סגירת הדלת.

- 4.3. אם דלת כלשהי (כנף או הזזה) נשארה פתוחה גם בתום ההמתנה - יתחיל מעגל השהיה נוסף, קצר יותר (5-7 שניות). פולס הבדיקה בתום כל המתנה יהיה קצרצר (10 / 1 שניה). אם עדין הדלת פתוחה - ההשהיות הקצרות יתמידו. וחוזר חלילה.
- 4.4. גם בהמתנות החוזרות יהיו מבטלים כל מעגלי הדלתות, העין הפוטואלקטרית וההבטחה.
- 4.5. הזמזם יפעל כל משך ההמתנות החוזרות. ראה לעיל 1.6.3 בדבר שילוט מתאים.
- 4.6. רצוי לבטל כליל את התא הפוטואלקטרי ולהסתפק בסרגל הבטחון. אם חיוני - אפשר להפעילו רק באמצע תהליך סגירת הדלת.

מעלית

